

Recepce Máchova díla na Ukrajině

IGOR MELNYČENKO

V ukrajinské bohemistice se Máchově tvorbě věnuje nespravedlivě malá pozornost. Příčiny tohoto stavu spočívají v okolnostech česko-ukrajinských literárních vztahů 19.–20. století.

Za svého života Mácha nikdy nepatřil k české kulturní smetánce, která byla ve spojení se zahraničím. Měl jen určitý vliv na vnitřní české publikum a netěšil se přízni autorit z vědeckých kruhů. Mimo Čechy zažívali v té době zvláštní popularitu Jan Kolár a Pavel Josef Šafařík, jejichž jména byla spojena s myšlenkou slovanské vzájemnosti. Jejich autorita v (nejen) slovanském světě byla nesporná, zatímco Mácha byl i v Čechách po uveřejnění *Máje* (1836) ostře kritizován. Český literární svět z většiny jeho tvorbu nepřijal, Čelakovský (tehdejší redaktor *Pražských novin*) a Šafařík (přítel Srezněvského a Boďanského) ji odmítali velmi výrazně. Mácha byl člověkem docela jiného duchovního obsahu a neměl nejmenší šanci na pochopení tehdejších českých mistrů.

Na Ukrajině uvedl poprvé Máchovo jméno Ivan Jakovyč Franko ve článku *Nova čes'ka literatura ta jiji rozvij. J. Vrchlický, joho žytt'a ta tvorčist'*. Krátký článek Nikolaje Grunského K charakteristice odnoho iz češskich romantikov dává o básníkově tvorbě jen skromnou představu: popisuje jeho tragický osud, vůbec neusiluje o odhalení jeho lidské podstaty, ale poukazuje na rozpory s jeho tvůrčím názorem. Grunský uvádí jen obecnou charakteristiku básně, více se zdržuje u otázky dokonalosti Máchovy krajiny, diferencuje romantické atributy díla a tak podobně.

V roce 1938 byla ve sborníku *Torzo a tajemství Máchova díla* uveřejněna studie Dmytro Čyževského K Máchovu světovému názoru, dosud nejrozsáhlejší pojednání ukrajinského vědce o Máchovi. Na Ukrajině je ale téměř neznámá. Jednak bylo dlouho vinou ideologické předpojatosti ukrajinské sovětské literární vědy Čyževského jméno zakázáno a jeho práce vyloučeny z vědeckého

oběhu, jednak se studie věnuje neukrajinskému básníkovi, známému dokonce jen některým tamním badatelům. Není tedy divu, že nebyla dosud do ukrajinštiny přeložena a v ukrajinské slavistice nenašla své místo.

Čyževskij důkladně rozebral všechny činitele, ovlivňující formování Máchova světového názoru. S pomocí textového materiálu definitivně rozptýlil mýtus o Máchovi jako něčím následovníku (Byron, Garczyński atd.). Jeho tvůrčí názor byl podle Čyževského ovlivněn nejen romantickými, ale i sentimentalistickými a barokními (Komenský) činiteli. Právě spojení různorodých prvků v jednotný tvůrčí systém vedlo k tak skvělému uměleckému výsledku. Čyževský uvádí Máchu nejen do evropského literárního, ale také filozofického kontextu. Vede srovnání mezi určitými složkami jeho světového názoru (báseň *Vzor krásy*) a „sofijskou mystikou“ v tvorbě Hryhorije Skariče Skovorody.

Máchovo dílo (mimo *Máje*) se dosud překládalo do ukrajinštiny jen málo. Většinou se jedná o samostatné básně: *Přelka* (přel. Volodymyr Lučuk), *Cizinec*, *Těžkomyslnost*, *Temná noci, jasná noci!*, *V chrámu*, *Přípis básní*, *Na lučině husy pasou* (přel. Dmytro Pavlyčko), *Balada* (přel. Valentyn Strutynskij), *Aniž křičte, že vám stavbu bořím* atd.

Existují čtyři překlady *Máje*. D. Pavlyčko přeložil jen první zpěv, což neumožňuje plné zhodnocení a pochopení obsahu a umělecké kvality básně. Další dva překlady uveřejnili v meziválečném období představitelé ukrajinské diaspory v Praze – Jurij Darahan a Fedor Baluckyj.¹ Darahanův překlad (jen dva zpěvy, další kvůli své nemoci a smrti přeložit nestihl) byl otištěn ve dvou číslech časopisu *Nova Ukrajina* v letech 1925–1926. Ve druhé části překladu, nej-

1] Jurij Darahan (1893–1926) – jeden z vedoucích básníků tzv. „pražské školy“ v ukrajinském básnictví, autor jediné sbírky *Sahajdak* (Toulec 1925). S armádou Ukrajinské lidové republiky byl internován v Kališi (Polsko), kde v táboře pro internované osoby onemocněl na souchotiny. V letech 1923–1925 spolu s Jevhenem Malaňukem redigoval časopis *Veselka* (Duha). V roce 1923 vstoupil na Ukrajinskou vysokou školu pedagogickou v Praze, nedostudoval ji ale kvůli své nemoci. Zemřel v sanatoriu pro léčbu tuberkulózy na Pleši. O F. Baluckém se žádná spolehlivá informace nedochovala.

spíš už bez souhlasu těžce nemocného autora, změnil redaktor, který češtinu očividně ovládal, název básně – místo *Maj* uvedl *Traven'* (Květen). Balyckého překlad (1939) je téměř úplný, chybí pouze Předzpěv. Po ukrajinském textu v cyrilici následuje přepis v latině. V krátkém doslovu překladatel uvádí, že překlad byl konzultován s Františkem Krčmou. V roce 1997 byl pak vydán překlad Anatolije Chorenkova a v roce 2003 překlad autora tohoto příspěvku.

Přeložit *Máj* adekvátně do jakéhokoli cizího jazyka není snadné. Práci komplikuje mnohovrstevnost textu či zvláštní romantický způsob básnické montáže (viz Melnyčenko 1999: 106). Rovněž lze nesnadno rozlišit různé významové prvky, protože Máchův básnický jazyk (skladba, lexikum, stylová výstavba) je velmi specifický (Mukařovský 1982: 542).

Balyckyj (1939) zvolil cestu doslovného přenosu Máchovy lingvistické výstavby a o kvalitě překladu příliš neuvažoval (Levý 1950: 218). Před kritikou neobstojí ani zvuková struktura a lexikum. Dokonce i pokud uvážíme nedostatečně zpracovanou teorii překladu na Ukrajině v té době, zvláštnost prostředí, v němž překlad vznikal a podobně, je jeho nízká kvalita nesporná. Transkripce textu latinkou navíc dovoluje domnívat se, že se autor překladu prostě chtěl přihlásit k tehdejšímu vlasteneckému nadšení v Čechách, podnícenému stým výročím Máchovy smrti (1936) a slavnostním přenesením jeho ostatků z Litoměřic na Vyšehrad (1939).

Darahanův překlad z roku 1926 má nesporně mnohem vyšší kvality, je ovšem třeba upozornit, že Darahan byl básník, navíc psychologicky i umělecky podobně naladěný jako Mácha. Emigrace vynucená krachem Ukrajinské lidové republiky (byl důstojníkem její armády), smrtelná nemoc (souchotiny), deziluze – to vše jej proměnilo ve „filozofického pesimistu“. Byl-li Mácha podle Felixe Vodičky „vnitřním emigrantem“ (Vodička 1958: 187), Darahan byl emigrantem v plném smyslu slova. Motivy nostalgie a hlubokého smutku jsou v jeho tvorbě těmi nejsilnějšími. Není tedy divu, že *Máj* vzbudil jeho zájem a že Darahan ucítil v Máchovi v čase vzdálenou, ale přesto „rodnou duši“. Jeho překlad se od Balyckého velmi liší. Tam, kde se Balyckyj snaží dost

neodborně a primitivně vyjádřit strukturu *Máje*, nevšímaje si nejzákladnějších norem ukrajinštiny, Darahan proniká do jeho básnické podstaty a romantického rázu, mistrně vystihuje melodičnost a rytmiku originálu. Jeho text (stejně jako Máchův) plyne pozvolna a nepřetržitě. Nedostatek překladatelské zkušenosti pak Darahan kompenzuje svým básnickým talentem, což je patrné zvláště v prvním zpěvu.

Pavlyčková verze je prvním pokusem o moderní překlad *Máje*. Jednak ale není úplný (pouze první zpěv), jednak tento úryvek spíše připomíná samostatnou báseň na motivy *Máje*.

Prvním úplným ukrajinským překladem *Máje* je překlad A. Chorenkova (1997). Nepřesnosti ale začínají už v úvodním článku. Před kritikou neobstojí věta o Máchovi jako o „revolučním romantikovi“, převzatá z vulgární sociologické kritiky. Celkem správně popisuje překladatel Máchovu dobu z hlediska literárněhistorického, nedostatečnou pozornost však věnuje jeho vnitřnímu světu.

Problematické je také shrnování veškerého světového názoru básníka pouze do zbytnělých obecných kategorií. Hlavním problémem Máchovy tvorby je tragický existenční dualismus, který je podstatnější než všechny pomíjivé sociální nepořádky (Melnýčenko 1999: 107). Máchova tvorba se neživila konkrétními (byť vážnými) událostmi, ale základními rozpory bytí. Vnější svět v ní sehrává úlohu svérázného katalyzátoru; byl pro básníka jen potvrzením všeobecné „harmonické disproporce“. Máchův vzdor je duchovním vzdorem proti nespravedlivému světovému pořádku vůbec, ne proti konkrétním sociálním podmínkám života. Básník vzdoruje podvědomě, zoufale a bez ohledu na dějinnou dobu, protože rozpory bytí jsou věčné.

Literatura

ČYŽEVSKIJ, Dmytro

1938 K Máchovu světovému názoru, in *Torzo a tajemství Máchova díla*, ed. J. Mukařovský (Praha: František Borový), s. 111–180

GRUNSKIJ, Nikolaj

1908 K charakteristike odnoho iz češskich romantikov, in *Sbornik ist.-filol. obščestva pri Char'kovskom universitietie*, s. 143–151

FRANKO, Ivan Jakovyč

1981 Nova češ'ka literatura ta jiji rozvij. J. Vrchlický, joho žytt'a ta tvorčist', in *Franko I Zibrann'a tvoriv* (Kyjiv: Naukova dumka), s.162

KROUTVOR, Josef (podepsáno KRYŠTOF, Jan)

1986 Máchův necenzurovaný deník, in K. H. Mácha: *Máj. Necenzurovaný deník z roku 1835* (München: Obrys/Kontur), s. 59–124

LEVÝ, Jiří

1950 O překládání Máchova Máje, *Slovesná věda*, č. 5, s. 216–222

MÁCHA, Karel Hynek

1925–1926 *Maj*, přel. J. Darahan, *Nova Ukrajina* 1925, s. 78–81, 1926, s. 38–39

1939 *Maj*, přel. F. Balyckyj (Praha: Zadruga)

1964 *Maj*, přel. D. Pavlyčko, in *Češ'ka poezija: Antologija*, s. 52–64

MELNYČENKO, Igor

1999 L'udyna i kosmos v poemi Maj K. H. Máchy, *Vsesvit*, č. 4

2003 *Daleka put' moja ta marnyj poklyk... Tvorčist' K. H. Máchy v konteksti češ'koho a jevropejs'koho romantyzmu 20–40 rokov XIX stol.* (Kyjiv: Stylos)

MUKAŘOVSKÝ, Jan

1982 Genetika smyslu v Máchově poezii, in J. M.: *Studie z poetiky*, edd. H. Mukařovská, R. Havel (Praha: Odeon), s. 518–580

VODIČKA, Felix

1958 *Cesty a cíle obrozenecké literatury* (Praha: Československý spisovatel)

Igor Melnyčenko, k. f. n., Nacional'naja Akademija Nauk Ukrainy, Kiev